

Ansambli

RESPONSORIUM

www.responsorium.hr
info@responsorium.hr

Roman Melish, *cantus*
Jacopo Facchini, *altus*
Riccardo Pisani, *tenor*
Marco Saccardin, *quintus*
Darko Solter, *bassus*
Silvio Richter, *barokna violina*
Ádám Jakab, *alt trombon*
Tin Cugelj, *tenor trombon i umj. vodstvo*
Maximilien Brisson, *bas trombon*
Augustin Mršić, *viola da gamba*
Mario Penzar, *organo di legno*

Instrumentarij:

barokna violina prema talijanskim uzorima, izradio *Jan Pawlikowski, Krakow, 2013.*

viola da gamba prema Michelu Colichonu, 1693., izradio *Marco Temovec, Bruxelles, 2007.*

alt trombon prema Michaelu Nagelu, 1656., izradio *Aron Vajna, Basel, 2012.*

tenor trombon prema anonimnom majstoru iz Verone oko 1560., izradio *Aron Vajna, Basel, 2008.*

tenor trombon prema Antonu Drewelweczu, 1595., izradio *Ewald Meinel, 2017.*

bas trombon prema Isaacu Eheu, 1612., izradio *Reiner Egger, 2012.*

Ugodba: srednjotonska (1/4 sintoničke kome), $a^1 = 440$ Hz

Ansambli Responsorium

posvetio se istraživanju i interpretaciji vokalnog i instrumentalnog repertoara sedamnaestog stoljeća s posebnim osvrtom na ostvarenja starije hrvatske glazbene baštine. Djeluje u skladu s načelima povijesno utemeljene izvođačke prakse rane glazbe, koristeći replike autentičnih glazbala te poštujući znanstveno utemeljene stilske smjernice. U potrazi za autentičnim zvucima ansambli je realizirao niz uspješnih projekata među kojima je nekoliko suvremenih praizvedbi djela hrvatskih baroknih skladatelja. Plod intenzivne muzikološke aktivnosti ansambla je nosač zvuka *Tomaso Cecchino: Madrigali et canzonette a tre voci 1617.* (Croatia Records, 2017.) koji je objavljen povodom 400-te obljetnice tiskanja zbirke. Ansambli Responsorium redovito surađuje s priznatim svjetskim izvođačima rane glazbe i svoju posvećenost radosno dijeli s vjernom publikom, koncertirajući na brojnim festivalima u domovini (Varaždinske barokne večeri; Glazbene večeri u sv. Donatu; Koncerti u Eufrazijani; Dvigrad festival; BaRoMus festival) i u inozemstvu (Austrija, Njemačka, Danska, Slovenija, Češka, Slovačka). Na 49. Varaždinskim baroknim večerima ansambli je 2019. godine za projekt *Tomaso Cecchino: Psalmi, missa et alia cantica (1619.)* osvojio nagradu „Ivan Lukačić“ za muzikološki rad i izvodilački domet ansambla.

Francesco Usper (1561. – 1641.) **Vesperae Beatae Mariae Virginis** večernjice Blažene Djevice Marije u Veneciji oko 1630.

O programu

Rodom iz istarskog Poreča, a izvornim prezimenom iz stare rovinjske obitelji Sponga (Spongia, danas Sponza), Francesco Usper jedan je od uspješnih venecijanskih skladatelja koji nikada nisu uspjeli nadmašiti svoje poznatije suvremenike. O njegovim formativnim godinama u Istri ne znamo mnogo. Nakon nekoliko godina provedenih u katedrali u Kopru ubrzo je stigao u Veneciju (prije 1585) kako bi studirao glazbu kod čuvenog Andree Gabrielija (1532. – 1585.). U Veneciji je prvenstveno bio vezan za crkvu i bratovštinu Sv. Ivana Apostola, gdje je radio kao orguljaš (1596.–1607.), kapelan (1607.–1624.), *maestro al choro* (1624.–1626.), a potom i kapelnik crkve (1626.–1641.) i administrativni službenik (1631.–1641.). Kao orguljaš radio je i u crkvi San Salvador (1605.–1627.) te kratko u bazilici svetog Marka (1622.–1623.) kao namjesnik Giovannija Battiste Grilla. Uz tri zbirke koje obuhvaća ovaj program, Usper je skladao i zbirku peteroglasnih madrigala *Il primo libro de madrigali a cinque* (Venecija, Riccardo Amadino, 1604.) te svojevrstu *raccoltu* moteta i instrumentalnih skladbi *Composizioni armoniche* (Venecija, Bartolomeo Magni, 1619.), a djela su mu uključena i u suvremene glazbene antologije.

Večerašnji program prati strukturu velebnih večernjica Claudija Monteverdija iz 1610., koje je Usper vjerojatno imao prilike čuti, vidjeti ili izvoditi s obzirom na život i djelovanje u Veneciji. Program je mahom nadahnut Usperovom posljednjom zbirkom *Salmi vespertini* (Venecija, Bartolomeo Magni, 1627.) iz koje su preuzeti kapitalni psalmi. Zbirka obuhvaća psalme namijenjene liturgiji večernjica, a Usper ih donosi u peteroglasnoj i osmeroglasnoj teksturi te oni ne predstavljaju samo različite harmonijske izričaje, već u njima isto tako pariraju stariji *stile antico* te noviji *stile concertato*. Tim suprotstavljanjem skladatelj donekle romantično dovršava svoj skladateljski opus, okrunivši ga zbirkom najraskošnije liturgijske glazbe. Nekoliko skladbi je preuzeto iz zbirke *Messa, e salmi da concertarsi nel'organo* (Venecija, Giacomo Vincenti, 1614.), a isprepleteni su Usperovim vokalnim i instrumentalnim skladbama, te skladbama njegovih suvremenika i sunarodnjaka. Potonja zbirka ključna je u skladateljevom životu i opusu budući da se u njoj posljednji

put potpisao svojim istarskim prezimenom Sponga te kasnije preuzeo ono svoga pokrovitelja i venecijanskog odvjetnika Lodovica Uspera. Istovremeno u predgovoru zbirke Usper jasno ističe svoje veze s domovinom, rekavši kako „*nikada neće zaboraviti dug kojiuguje svojoj domovini*“, a kojeg „*umanjuje ovom skromnom zbirkom skladbi*“. U Usperovu opusu zbirka predstavlja prekretnicu u kompozicijskome slogu jer se skladatelj okreće češćoj upotrebi koncertantnog stila. Nakon uvodnog gregorijanskog poziva *Deus, in adjutorium meum intende*, slijede psalmi *Dixit Dominus* i *Beatus vir*. Skladatelj u psalmu *Dixit Dominus* daje prvenstvo tekstu što se vidi iz prevladavajućeg silabičkog tretmana teksta, ali skladbu smjelo obogaćuje različitim harmonijskim efektima, igrom teksta i glazbe te domišljatom upotrebom dvozborne teksture u ključnim momentima. *Beatus vir*, iz ranije zbirke također u prvi plan postavlja tekst sukladno težnjama Tridentskoga koncila, ali je na glazbenoj razini svjesno obogaćen vještim imitacijama, elegantnim kombiniranjem komplementarnih glasova u kratkim duetima, razbijajući time kompaktnu šesteroglasnu teksturu te smjelo postavljenom ispisanom diminucijom u završnim stihovima doksologije koja neizbježno sugerira prisutnost koncertantnog stila, istovremeno podsjećajući na kasnorenesansnu izvođačku improvizacijsku praksu. Psalme odvaja meditativni *Ricercar Ottavo* iz Usperove prve zbirke *Ricercari et arie francesi* (Venecija, Giacomo Vincenti, 1595.), koja sadrži četrnaest četveroglasnih imitativnih *ricercara* te četiri *arie francese* bez *bassa continua*, a cijelu zbirku možemo protumačiti kao didaktički materijal ili “ulaznicu” u svijet profesionalnih glazbenika. S obzirom da se u njoj Usper potpisao kao Gabrielijev učenik (*discepolo di Andrea Gabrieli*), potonja hipoteza svakako dobiva na težini, budući da se Usper na taj način vjerojatno pokušao istaknuti u moru venecijanskih publikacija kasnog šesnaestog stoljeća. Pisan pretežito u trodobnom taktovskom načinu, psalm *Laudate pueri* jasno evocira veselje i sreću, a isprepleten je dvama solima tenora i soprana pisanima u monodijaskom stilu sedamnaestoga stoljeća, tako implicirajući *stile concertato* te raskošnom osmeroglasnom kadencom. Psalme odvajaju *Ricercar secondo* i *quarto* riječkoga skladatelja Vinka Jelića (1596. – 1636.), koji je većinu svoga života proveo na dvoru u Grazu, a potom u Strasbourgu, Passau te Zabernu. Obje skladbe su originalno namijenjene izvedbi na trombonu i kornetu, a pisane su jasnim imitacijskim stilom koji postupno postaje gušći i kompliciraniji, ali ostavlja melodioznost u prvom planu. Peteroglasni *Laetatus sum* jasno nosi oznaku *a capella*, tako sugerirajući izvedbu bez instrumenata, a karakteriziraju ga, kao i ostatak Usperovih psalama, vrsna imitacijska tehnika i bogata igra teksta i glazbe, prvenstveno u odnosu homofonih i polifonih dijelova. *Toccata seconda del primo tuono* talijanskoga skladatelja Claudija Merula dijeli večernjice na dva dijela, a skladana je na motivu *re-mi-fa-sol-la*, koji uobičajeno otvara skladbu, a potom se nastavlja u niz virtuoznih ljestvičnih pasaža naslanjajući se na osnovni motiv harmonijskoga ritma. Tokata ne povezuje samo Usperove večernjice, već i dva skladatelja osobno, budući da je Merulo godinama sjedio za orguljama bazilike svetog Marka u Veneciji nasuprot Usperova učitelja, Andree Gabrielijana. Drugu polovicu večernjica nastavlja peteroglasni *Nisi Dominus*, u kojem skladatelj razbija nešto statičniju teksturu izmjenjujući manje dvoglasne i troglasne odsjeke s većim *tutti* odsjecima, u kojima *cantus* često preuzima ulogu *cantusa firmusa*, odnosno gregorijanskoga predložka. Slične postupke nalazimo i u psalmu *Lauda Jerusalem*, koji u početku naglo raste iz jednoglasja u peteroglasje, tako podsjećajući na skupljanje ljudi koji slave Boga. Taj efekt imitacije mase skladatelj koristi kroz cijelu skladbu, dok je igra teksta i glazbe osobito zanimljiva. Uobičajeno čitanje nakon psalama zamijenjeno je sakralnim koncertom *Sancta Maria, ora pro nobis* mantovanskoga skladatelja Amantea Franzonija (fl. 1605. – 1630.). Napisana je 1613. godine, a skladbom dominira gregorijanski predložak marijanske molitve u najvišoj dionici, gotovo kruneći ostatak skladbe i povezujući ga s marijanskom simbolikom, dok ostatak dionica čini skoro samostalna skladba za skupinu trombona. Responzorij i odgovor po čitanju nadomješteni su skladbama koje uglazbljuju tekst *Pjesme nad pjesmama*, a često se pripisuju i koriste tijekom marijanskih svetkovina. Šesteroglasna *Pulchra es* uglazbljeni je dijalog između dvaju metaforičnih zaručnika u kojem skladatelj bogato boja tekst kreativnim glazbenim rješenjima, evocirajući opću zaljubljenost. Motet *Vulnerasti cor meum* je s druge strane kontrastnog karaktera, opisujući bol dvaju ljubavnika koju je Usper izrazito uspješno uglazbio. Tako kraći motivi opisuju i oči i kovrče ljubavničine kose, a duži utjelovljuju golubicu kojom ljubavnik uspoređuje ljubavnicu i ljubavnu čežnju kao glavni motiv skladbe. Zadnja skladba Usperove zbirke, a ujedno i programa je uglazbljeni marijanski himan *Magnificat*, jedan od osam najstarijih kršćanskih himana te vjerojatno najstariji marijanski. Skladba se sastoji od različitih dijaloga između dva jednaka četveroglasna zbora (*ad aequales*), te donosi tekst Svetoga Pisma na najtransparentniji način, zahvaljujući uglazbljivanju teksta te postavljanjem homofonskih odsjeka s velikom pažnjom. Unatoč pažljivoj praćenju konvencija starijega stila, ekspresivni elementi su i dalje prisutni u suptilnoj igri i slikanju riječima.

Naposljetku, nekoliko riječi o izvođačkoj praksi Usperove glazbe i vremena u kojem je nastala te njezinoj primjeni na ovom projektu. U posljednjoj Usperovoj zbirci nalazimo jedine direktne naputke za izvođenje njegove glazbe iz skladateljeva pera. U njima se obraća „*pažljivoj pjevaču za psalme notirane alla breve*“, a naglašava mogućnost izvođenja psalama *alla semibreve*, iako će „*psalmi zvučati skladnije ukoliko su izvođeni alla breve s udvojenim i utrostručenim glasovima te s prikladnim instrumentom za svaku dionicu, kako je uobičajeno u slavnom gradu Veneciji*“. U skladu sa spomenutom venecijanskom izvođačkom praksom, koristili smo i naputke njemačkoga teoretičara Michaela Prætoriusa (1571.–1621.) koje nalazimo u trećem svesku *Syntagma musicum* (1619.). U ovoj je publikaciji Prætorius jasno i sistematično sažeo izvođačku praksu talijanskih glazbenika, od aranžiranja do upotrebe instrumenata pri izvedbi. Na kraju, improviziranu ornamentaciju izvodimo sukladno s paradigmom vremena nastanka skladbi, a glazbeni idiom smo preuzeli iz suvremenih glazbenih traktata Girolama dalla Case (1584.), Giovannija Bassana (1585., 1591.), Giovannija Luce Confortija (1593.), Giovannija Battiste Bovicellija (1594.), Antonija Brunellija (1616.) te Francesca Rognonija (1620).

Tin Cugelj

Invitatorium: Deus in adjutorium

Francesco Usper
(1561.-1641.)

Dixit Dominus à 8
iz Salmi vespertini, Venecija, 1627.

Francesco Usper

Beatus vir primi toni
iz Messa, e salmi da concertarsi nell' organo, Venecija, 1614.

Francesco Usper

Ricercar Ottavo
iz Ricercari et arie francesi, Venecija, 1595.

Francesco Usper

Laudate pueri à 8
iz Salmi vespertini, Venecija, 1627.

Vinko Jelić
(1596.-1636.)

Ricercar secondo
iz Parnassia militia, Strasbourg, 1622.

Francesco Usper

Laetatus sum à 5
iz Salmi vespertini, Venecija, 1627.

Claudio Merulo

Toccata seconda
iz Toccate d'Intavolatura d'organo, Libro Primo, Rim, 1598.

Francesco Usper

Nisi Dominus à 5
iz Salmi vespertini, Venecija, 1627.

Vinko Jelić

Ricercar quarto
iz Parnassia militia, Strasbourg, 1622.

Francesco Usper

Lauda Jerusalem à 5
iz Salmi vespertini, Venecija, 1627.

Amante Franzoni
(fl. 1605.-1630.)

Sancta Maria, concerto à 5
iz Apparato musicale, Venecija, 1613.

Francesco Usper

Pulchra es à 6
iz Messa, e salmi da concertarsi nell' organo, Venecija, 1614.

Francesco Usper

Vulnerasti cor meum à 6
iz Messa e salmi da concertarsi nell' organo, Venecija, 1614.

Francesco Usper

Magnificat à 8
iz Salmi vespertini, Venecija, 1627.